

הרב ישראל דנדרוביץ
 מגיד שיעורי הירושלמי בקול הרף
 עיר יצ"ו

איך הופכים נחושת ועופרת לזהב טהור?

קטע שנעלם מתוך התלמוד הירושלמי היה עוסק בעושרם האגדי של משפחת 'מרקועין' ומגלה טפח מסוד הצלחתן: הקרשת מיצי עשבים והפיכתם לזהב טהור. רבינו הרא"ש מציין שבני המשפחה כיסו טפחיים ושמרו על חיסיון מוחלט על סוד הדברים. **במאמרינו** זה אנו חושפים ומסירים את הלוט מאחת הנוסחאות הסודיות לייצור זהב ממתכות זולות, יחד עם מחקר מקיף מההיבט התורני על תולדות חכמת האלקימיה המסתורי.

צפנת פענח

"חכמת האלקימיה" הוא התואר המקובל לחכמה זו שבה עסקו מיטב המוחות וחכמי הדורות בניסיונם לפצח את סוד אפשרות יצור הזהב ממתכות זולות, וזאת תוך כדי שימוש בשיטות שונות ומשונות שהיו כרוכים לעתים אף בסכנת נפשות. **קשה** לתאר במילים את ההשפעה העצומה של העיסוק בחכמת האלקימיה על הלך חייהם של כמעט כל הדורות הקודמים. כותבי הדורות יודעים לספר שהשיח ושיג סביב העיסוק באלקימיה היה עצום וקולו התהלך מסוף העולם ועד סופו. הן מחכמי ישראל והן מחכמי אומות העולם, בכל מקומות מושבותיהם, היו עוסקים בחכמה ומלאכה זו, ועדויות שונות נשתמרו בנושא זה.

הלא מאז ומתמיד היו הזהב והכסף נשוא תאוותם של אנשי העולם. המתכות האצילות היו נדירות ושווים היה רב לאין ערוך. אדם שהיה מצליח לפענח את צפונות חכמת האלקימיה ולייצר זהב וכסף בעצמו, היה הופך לאדם עשיר בין לילה. כך שאין צורך להמשיך ולהסביר את ההשתוקקות העצומה של חכמי כל הדורות, בבני ישראל ובאומות העולם, לגלות את סודות האלקימיה.

יסוד הדבר

יסודה של חכמת האלקימיה היא תורת "ארבעת היסודות". טיאוריע זו אומרת כי העולם ומלואו בנויים מארבעה מרכיבים: אש רוח מים ועפר. תורת 'ארבעת היסודות' מיוחסת לחכמי אומות העולם הקדמונים, הפילוסוף היווני הקדום אמפדוקלס ואחריו אריסטו, והיו שסברו שמהם שאבו רבותינו הראשונים כמו הרמב"ם ועוד שהזכירו את הקביעה על 'ארבעת היסודות', אולם כבר נודע שהדברים מפורשים בספר הזוהר הקדוש ומקורם טהור.

בהמשך לקביעה זו, ובהתאם לעובדה הקיימת כי טיפולים כימיים שונים יכולים לשנות את הרכב היסודות ולאפשר הפיכת חומר אחד לשני או הפקת חומרים חדשים,

ניסו חכמי האלקימאי לאורך כל הדורות למצוא את הנוסחה הקימית שתאפשר להם להפוך מתכות לכסף ולזהב. או לחילופין, לייצר את הזהב והכסף מחומרים אחרים.

יצוין כי בימי הביניים היו מחכמי האלקימאי שניסו למעון על יסודות אחרים להבריא, ולדבריהם היה העולם מורכב ממלח גופרית וכספית, כשהמתכות נבדלות זו מזו רק בכמות השונה מאחת לחברתה.

פיאורי זו נדחתה ברבות הימים, אך גם גישה זו מאפשרת לנו להציץ אל תוך נבכי חכמת האלקימאי שעשתה שימוש רב בחומרים אלו.

אבן החכמים

כפי הנראה, לא עלו יפה מאמצייהם של האלקימאים, רובם ככולם, לבצע הלכה למעשה את כל אותם הנוסחאות הכימיות והטבעיות המייצרות את הזהב, כך שעם הזמן השתלטה האמונה שהמפתח לייצור הזהב נמצא בעולם המסתורין והסוד, והיכולת האלקימאי הנכספת טמונה בתוך חמרים עלומים שונים שרק הם מסוגלים לייצר את הזהב והכסף.

תארים שונים נקשרו לראש אותו חומר אלקימאי עלום, כשהמוכר שבכולם הוא "אבן החכמים" או "אבן הפילוסופים" ועוד כהנה וכהנה. **פיאורי** האלקימאי גרסה כי אבן זו משמשת ככת מצית (קטליזטור) - וזו להפיכת החומרים לזהב, ובאמצעותה יכולים למהר ולייעל את ההליכים שהתנהלו עד כה בעצלתיים.

משכך, הפכה עיקרה של חכמת האלקימאי המעשית לחיפוש אחר חומר מסתורי זה, והעוסקים בתחום הפנו את מאמצייהם לתור אחר אותו חומר שבלעדיו לא ניתן להתקדם בעבודה האלקימאית. גם הוגי הדעות שעסקו באלקימאי, הפכו את הרעיונות וההסברים על מהות אותו חומר מסתורי לעיקרה של חכמת האלקימאי העיונית.

סיפורי מלכה לאה החנונית

השמועות אודות חכמת האלקימאי המסתורית שביכולתה להפוך נחושת ועופרת לזהב וכסף, היו מציתים את דמיונם של אלה שהתוודעו לכך, ומשכך היו המשוגעים לדבר מדירים שינה מעיניהם ולא בוחלים בכל מאמץ וטרחה להתחקות אחר הסוד הכמוס.

הספר "מספר הזכרונות של רב ליטאי - פרקים נבחרים", אין אני יודע אם הוא מסמך עתיק יומין אמיתי או שמא זיוף ובדיה, אך ללא ספק מדובר בספר נחמד המתאר בשפה ציורית ונלכבת את זכרונותיו של רב ליטאי מתקופת הגאון מווילנא.

המהדיר קובע כי "בחינת הכתבים האלה אפשרה לי לקבוע בוודאות שהינם מעשה ידי של הרב ר' שלמה דוד שהיה רב אב"ד ומחזיק ישיבה בראדאשקוויץ, עיר בלתי גדולה במדינת ליטא, במחוז מינסק. והרב הנ"ל חי במחצית השניה למאה הששית בתקופת הגאון דווילנא".

בכתבי זכרונותיו טורח הרב הליטאי לכתוב בארוכה מסכת מענות שבאה לפניו על ידי אישה בשם 'מלכה לאה החנונית' נגד בעלה 'יעקל ברוך' - חיה דבורה' אשר נתפס לעסוק במעשי^{20/08/2018} לחש ובסגולות שונות ומשונות.

היא מתארת בארוכה את ביקורו של מגיד נודד בביתה ואת סיפורי הנפלאות שבפיו, כשבעלה שותה בצמא את דבריו. המגיד חזו מענין לענין כשבין הדברים הוא נגע בענין סגולת הפיכת מתכות פשוטות לזהב:

"יש עוד חכמות בעולם, שהינן ידועות ליחידים, ואינן ידועות לחכמים היותר גדולים והיותר מפורסמים בעולם. ולדוגמא, ידוע שיש אנשים - הן מבני ברית והן שאינם בני ברית - שידועה להם החכמה להפוך על פי דרך הטבע ולא מעשה כישוף, כל מתכת פשוטה וגסה כמו ברזל בדיל ועופרת - לזהב טהור! מה שהחכמים המפורסמים בכל גודל ובכל רוחב חכמתם אינם יכולים לעשות".

האישה ממשיכה לתאר את התגובה הנסערת של בעלה לחידוש מרעיש זה:
"לשמע הדברים האלה קפץ בעלי ממקומו כאילו נשכו ערוד, ויאמר להמגיד: יש שיודעים להפוך ברזל לזהב, אתה אומר, ואיך, ובמה הנם עושים דבר נפלא כזה?

דבר זה לא אדע, ענה לו המגיד. ומעטים הינם היודעים סוד זה. כי העוסקים בחכמה זו אינם מגלים אותה לאיש. אבל היא כבר עתיקת ימים ובוודאי כבר שלמה המלך ידע אותה, כי עליו נאמר בכתוב שנתן את הכסף כאבנים בירושלים. וגם התנאים והאמוראים ידעו ועסקו בה. ולפי דברי הגאון ר' יעקב עמדין, חכמי הגמרא הידועים לנו שהיו עשירים גדולים, בוודאי על ידי החכמה הזו נתעשרו. ומחברים רבים, כמו למשל האבן עזרא ובעל הספר ראשית חכמה מזכירים אותה. וגם על המקובל הגדול רבי חיים ויטאל תלמידו של האר"י מספרים שהיה עוסק בימי נעוריו בחכמה זו.

ובעלי ששמע בפעם הראשונה מציאת החכמה הנפלאה הזו לא הרפה מהמגיד בשאלותיו השונות והמרוכבות: איפוא ואנה נמצאים העוסקים בחכמה זו, ואם יש ספרים המלמדים חכמה זו, ואיפה יש למצוא הספרים האלה. ואם הוא גם מכיר ויודע יהודים העוסקים בחכמה זו, ועוד הרבה שאלות מעין אלה.

ועל כל שאלותיו ענה לו המגיד בדברים האלה: האמת אגיד לך שמעולם לא התעניינתי בדבר זה, כי אינני אף להעשיר, ולא חקרתי ולא דרשתי אחרי האנשים העוסקים בחכמה זו וגם לא ראיתי שום ספר המלמד אותה. אבל מציאות חכמה זו בזמננו, ושיש העוסקים בה, דבר זה הוא למעלה מכל ספק! כי שמעתי על הרבה אנשים שאומרים עליהם שהם עוסקים במסתרים בחכמה זו, ואני מעולם לא התעניינתי לדעת אם אמת הדבר ואם לא".

האישה הוסיפה לתאר בפני הרב כיצד נרדה שנתו של בעלה לאחר
דברי המגיד:

"ובעלי" ששמעתי שהגהו ער ומתהפך כל הלילה מן הצד אל הצד, בוודאי ראה בחזיונו
איך כבר הפך - על ידי החכמה החדשה ששמע מפי המגיד - כל מטילי ברזל
וכל חשוקי ברזל וכל מקבות וקורנסים ומסמרות הנמצאים בחנותנו לזהב טהור, והוא כבר
רואה את עצמו העשיר היותר גדול בכל הגליל שלנו".

אוצר החכמה

בסופו של דבר החליט אותו בעל לצאת למסע אל ווילנא העיר הגדולה כדי לחפש את
המומחים למלאכה נסתרת זו, והוא השאיר את אשתו עגונה בירכתי ביתה, בוכיה
על מר גורלה אותה היא תינתה לפני הרב כותב הדברים.

רחמינו נכמרים על אותה משפחה אלמונית מהעיר ראדשקוביץ, אשר בהלת ראש
המשפחה לעשות עושר מהפיכת עופרת לזהב העכירה אותו על דעתו וגרמה
להרס ביתו, אך כפי הנראה לא היה זה מקרה אומלל יחיד מהבהלה שהביאה בעקבותיה
חכמה עלומה זו.

הצרות של משפחת די מודינה

פעמים והעיסוק בחכמת האלקימיה היה גובה מחיר דמים יקר. רבי יהודה אריה די
מודינא בספרו 'חיי יהודה' (קניב תרע"ב. פרק ד - מאורעות שונים) מספר על אסון
משפחתית עצובה שאירעה במשפחתו:

"ויהי י' תשרי ה'שע"ה, נסע בני מרדכי ז"ל ללכת, כי הצר לנו אדם בליעל איש אוון,
והניח אז הלימוד מתלמידי החברה. וחזר חודש כסלו והתחיל להתעסק במלאכת
האלקימיה עם הגלח (=הכומר) יוסף גריללו, חכם גדול. וטרח ויגע בה מאוד, והתחכם בה
עד היו משתווים כל בעלי החכמה ההיא, זקנים וישישים בה, מאשר היה יודע ממנה בחור
כמוהו, עד כי חודש אייר ההוא הכין לו בית בגיטו ויקיוו, ומידו עשה כל ההכנות הצריכות
למלאכה, וחזר ועשה שם ניסיון או שלמד וניסה בבית הגלח, שהיה לעשות מתשע אונקיות
עופרת ואחת של כסף - עשר אונקיות של כסף צרוף. וזה ראיתי ובחנתי שתי פעמים
נעשה על ידו, ומכרתי הכסף בעצמי ששה ליטרות וחצי האוקיה עומד בקופיללה (=מבחנה
לבדיקת אמיתות הכסף, וכוונתו היא שאכן העופרת נהפכה לכסף טהור). וידעתי כי אמת היה, הגם כי
היה דבר עמל וטורח גדול ועשוי במשך שני חדשים וחצי לכל פעם.

סוף דבר היה בו להרוויח כמו אלף דוקאטי לשנה, ואין זה הבל, כי גם אני כליתי חיי
בהבנת דברים כאלו, ולא הייתי מטעה את עצמי.

ללא כי גרם החטא, ובחג הסוכות ה'שע"ו פתאום ירד מראשו לפיו דם הרבה, ומאז
חדל להתעסק במלאכה ההיא, כי אמרו אולי האידים והעשנים מהארסינקו וסאלי
(=חומרים כימיים) הנכנסים בה הזיקו לראשו, ושתי שנים עמד כך עד מותו".

ולא היתה זו הפעם הראשונה שהעיסוק באלקימיה הביא לתוצאת האסון במשפחתו של די מודינא, כיון שגם דודו של רבי יהודה אריה, שמעיה מ'מודינא, נכנס בעסקי אלקימיה עם נוצרי אחד, כשהסוף המר היה שהנוצרי רימה אותו, גזל ממנו את רכושו ולבסוף רצחו נפש.

משום מה זה לא הרתיע את רבי יהודה אריה שנטפל לעסוק בחכמה זו על פי עצת רבי אברהם די קמיא, רופא ידוע שבסוף ימיו כיהן כרב ברומא, ואף בנו מרדכי הלך אחריו כמפורש לעיל. ואחרי הכל, אנו רואים שרבי יהודה אריה האמין לחכמה זו ללא כל סייג.

סיכום ביניים

למודנו איפוא על רגל אחת את הרעיון הטמון בתוך חכמת האלקימיה, התוודענו לדוגמאות מתוך אסונות שאירעו לעוסקים במלאכה זו, ואף שמענו את דעתו של רבי יהודה אריה די מודינא כי הטיאוריע שבמלאכת האלקימיה יכולה להוכיח את עצמה שהרי הוא בעצמו החזיק כסף צרוף שנעשה באלקימיה.

אלא שמתברר שמחלוקת כבידה קיימת בין חכמי ישראל האם יש אמת בחכמת האלקימיה, כשיש מגדולי החכמים השוללים זאת בכל תוקף ויש המצדדים עימה. ויתירה על זאת, יש שאפילו עסקו בזה בכבודם ובעצמם ואף חיברו ספרים בנבכי סודות החכמה.

מלבד עצם הדיון, קיימת לשאלת צדקת החכמה גם השלכה הלכתית מעניינת, והיא תפתח את מחקרנו כאן אודות כל הידוע לנו משיטתם של חכמי ישראל בנידון חכמת האלקימיה והמסתעף.

בהמשך נתוודע לגילויים מרעישים מקורות לחכמה זו בתוך ספרי חז"ל! עד לסיום המפתיע: מרשם סודי ליצור זהב! המופיע בספר סגולות עתיק.

נפקא מינה בהלכה למעשה

ההשלכה ההלכתית הלא צפויה לדיון האם יש אמת בחכמת האלקימיה, עולה מתוך דברי הגאון היעב"ץ היוצא לדון בדבר המחודש: הלכה פסוקה היא (שולחן ערוך או"ח סי' רכד ס"ז): "הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים, שחכמים בחכמות העולם, אומר: ברוך אתה ה'... שנתן מחכמתו לבשר ודם".

פותר היעב"ץ בספרו 'מור וקציעה' (אלטונא תקכ"א, או"ח סי' רכד) וכותב באיזה חכמים מדובר כאן: "הרואה חכמי אומות העולם, פשוט שהכוונה על החכמים בשבעה חכמות המפורסמות שהם מורות על חכמת הבורא יתברך שיסד עולמו בחכמה... אבל החכמים ברתיים הנימוסית אין צריך לומר שאין לברך עליהם" - כלומר: רק חכמים באותם שבעה החכמות המפורסמים יכולים להחשב כחכמים אולם חכמי דתות אומות העולם בוודאי אין הם חשובים כחכמים.

אלא שגשאלת השאלה מה דינם של "החכמים בידיעות הטבע שהיא חכמה עמוקה בלי ספק", כשעל זה כותב היעב"ץ:

"אני מסופק אם יש לברך אף על המופלגים בה, כי רובה דמיונות שונות מתחדשות יום יום, ולא עמד איש בסודה על האמת, ואין לבוא עד תכונתה על פי החקירה האנושית שאין מופתיה כמופתי הלימודים ואיך יקראו אנשיה חכמים בתחלט אחר שקרוב היותם מוטעים ברובי סברותיהם והנחותיהם, ולכן יפה הודו ולא בושו הפילוספין עצמן אשר קראו בשמותן 'אוהבי החכמה' בלבד".

ומכאן עובר היעב"ץ לדון על חכמי האלקימאי, כשהם מקבלים יחס מועדף בהרבה משאר 'החכמים בחכמות הטבע', שאם כלפיהם מסתפק היעב"ץ אם יש לברך עליהם, והוא מעדיף לכנותם 'אוהבי החכמה' ולא 'חכמים' ממש, הרי שפשוט לו שבוודאי ישנם חכמים בקרב האלקימאים שראוי לברך עליהם, אלא שהוא מחלק את האלקימאים לשתי כתות:

"ואף אותן הבקיאים בניתוח תולדות הארץ הלזו והפרדת המורכבים אל היסודות ומעשה מלאכת חיבורם, ואפילו הגיעו למדרגה שיוכלו לשנות העצמים ממיני המתכות כמו שאומרים בעלי האלקימאיה, מכל מקום היא מלאכה ויוכל אדם לקבלה במסורת מבלי עיון, אמנם אשר השיג אותה על פי עיון ולימוד שהעמיק להתחכם באותה מלאכה על פי חכמת הטבע ויגע עד שמצא יסוד שבנה עליו, וכא אל המבוקש ויצא לצורף כלי כמדומה שיתכן להקרא חכם".

לאמור: יש כאן חכמה ומלאכה אשר כל אחד הוא בפני עצמו, ורק אלו שבתכונתם השיגו את סודות האלקימאי הם שנקראים חכמים, ואפשר לברך עליהם. אולם אלה ששמעו את כללי העבודה מאחרים, אין הם אלא 'בעלי מלאכה' גרידא ופשוט שאין לברך עליהם.

גראים הדברים שהיעב"ץ מקבל כמציאות קיימת את חכמת האלקימאי, ולדעתו ישנם כאלה "שיוכלו לשנות העצמים ממיני המתכות", כך שלדעתו בוודאי שמברכים על חכמי האלקימאי. אולם ברור שלדעת השוללים חכמה זו, כפי שנראה להלן, אין כל מקום לברך על האלקימאים.

התלמיד מאוניברסיטא געמינגען והיעב"ץ

פסק הלכה זה של היעב"ץ יש בו כדי לשפוך אור על ענין מעניין שאנו נתקלים בו בספר תשובותיו של היעב"ץ.

אחד מתלמידיו של הגאון היעב"ץ, רבי בנימין וואלף גינצבורג, אשר בצוק העתים פנה ללימודי רפואה וחכמת הטבע והניתוח באוניברסיטא בעיר געמינגען, הריץ אליו בשנת תצ"ז מכתב עם שאלה לא שגרתית בעליל:

"הלל ידעתם כל מי שערב לכו לגשת ולקרב אל מלאכת הרפואה צריך ללמוד חכמת הניתוח, ופעמים בשבת ממיתים את הכלב, אם אין מת נכרי מוכן לפניהם, ומראין את הסכינים המיוחדים לכך לערוך לפניהם הפשט ונתוח כדי להתלמד. ועתה יודיעני כדת מה לעשות, וארון לפניו בקרקע כתלמיד היושב לפני רבו, אודת הסכינים למלט לצורך תשמישן..."

ענה לו היעב"ץ מה שענה, אלא שבשולי המכתב מנצל היעב"ץ את ערוץ התקשורת שנפתח בינו לבין התלמיד באוניברסיטא בגטינגן והוא תוהה אצלו על קנקן חכמת האלקימא, וכך הוא כותב אליו בספרו שו"ת 'שאלת יעבץ' (ח"א סי' מא):

אורח החכמה
20/08/2018

"ואגב אשאלך והודיעני נא אם יש שם גם כן מי שבקיא בניתוח היסודות והוצאתן מן המורכבים. והפרדת שלשת עמודי האלקימא וידיעת חיבורן והתמזגן בכל הנמצאים השפלים עד הצמחים והעשבים, והמתכות והמחצבים.

חפצתי לדעת אם ישנה אותה חכמה עדיין במציאות. ואם נתאמתו אותן דברים בבירור גמור כהשתנות עצמי המתכות, ועוצם שבח רפואת תעלה כללית אשר הפליגו לספר ממנה בעלי אותה הכת והגדילו הפליאות. ואם נמצא ממנה בשום ספר אצלנו.

ומקרה ראיתי נדפס ספר אחד בלשון לעז על שם קדמון מבני עמנו והוא נחשב אצלם יקר הערך מאד ואומרים שיש להם כמה מחברים מבני ישראל אשר היו גדולים באותה חכמה, וזה פלא גדול אם אמת נכון הדבר איך נשתקט זכרונם לגמרי מאתנו אין יודע עד מה".

השערתי כי אותו 'ספר אחד בלשון לעז על שם קדמון מבני עמנו' העוסק בחכמת האלקימא הוא כפי הנראה הספר 'מי זהב' אשר חיברו רבי בנימין מוספיא

בעל 'מוסף הערוך' (שפעל בחקופת גירוש ספרד) והוא נדפס בהאמבורג בשנת ה"א שצ"ח.

היעב"ץ מזכיר עוד מגדולי עולם, מהם שהחזיק ומהם ששללו את חכמת האלקימא, והוא מסיים בבקשה שרב"ו גינצבורג יענה לו אודות הספרים הקיימים בזה בלשון הקודש, ומה דעת חכמי האוניברסיטא בענין זה:

"אכן לא ראיתי עדיין ולא שמעת שיש זכרון לראשונים שחיבר באותה ידיעה איזה ספר בלשון הקודש. לכן נכספה כלתה נפשי לדעת גם כן אם אולי נמצא עדיין ספר כזה למי משלנו בבתי ספרים הגדולים הקיבוצים הנכבדים הנמצאים במדרשים. ותתענג בדשן נפשי לידע מה הפקחים שלהם סוברים בדבר זה".

מה היתה התשובה?

אין בידינו את תשובתו של רב"ו גינצבורג להיעב"ץ, ולפיכך החוקרים בראותם את השאלה ללא מענה של היעב"ץ נמנו וגמרו ללמוד מכך שהיעב"ץ היה מסופק בטיב חכמה זו ולא החליט אם יש אמת בזה.

אלא שמסקנה זו נאמרה על ידם כיוון שלא ידעו את דברי היעב"ץ ב'מור וקציעה', דברים שנדפסו בשנת תקכ"א אחרי למעלה מעשרים שנה מאז התכתבותו של היעב"ץ עם

רב"ו גינצבורג, ומדבריו האחרונים עולה כי הוא קיבל את הטיאוריע שמאחרי חכמת האלקימיה, ואף הסכים כי ניתן "לשנות העצמים ממיני המתכות".

מסתבר איפוא שכל שאלתו של היעב"ץ בשנת תצ"ז אודות חכמת האלקימיה, לא באה אלא בשביל לברר את דבר ההלכה אודות הברכה על האלקימאים. ומהתייחסותו האוהדת והמסכימה של היעב"ץ ב'מור וקציעה' אנו יכולים לנחש כי היתה מושפעת מתשובתו המדעית והחיובית של רב"ו גינצבורג.

כך שברור שה'משנה אחרונה' בדברי היעב"ץ מלמדת אותנו שהיעב"ץ הסכים עם כך שקיימת אמת בחכמת האלקימיה, והשערתנו היא שהוא שאב זאת מתשובתו של רב"ו גינצבורג - התלמיד מאוניברסיטא בנעטינגען.

מתאים כאן לציין שה'בר פלוגתא' המפורסם של היעב"ץ - הלא הוא הגאון רבינו יהונתן אייבשיץ אף הוא הכיר בחכמה זו, כפי שניתן לראות בספר דרשותיו 'יערות דבש' (ח"ב דרוש ז) 'שבו הוא מסביר את תועלת כל חכמה לעבודת ה', ובין הדברים הוא מתייחס לאלקימיה:

"**וחכמת** אלקימיה, ובכללן פידמיע בכל חלקי התכת מתכות ושינוי טבעי מחצבים וכדומה, הוא צורך להבין טעמי בנין משכן ומקדש, איזה לכסף ואיזה לזהב ואיזה לנחושת וברזל, וטעם אבני חפץ באפוד וסגולתן, וכהנה סתרי הטבע מסתעפות בשורשה...".

ספרו של רס"ג - להד"ם

בבואנו לדון בדעתם של חכמי ישראל, לפי סדר השנים, אודות חכמת האלקימיה נראה כי יש בהם הפרש רב, כשמצד אחד יש מחכמי ישראל המכחישים את מציאות חכמה זו בכל תוקף, ולדעתם אין זה אלא אחיזת עינים ותו לא. ומצד שני, לא זו בלבד שמצאנו חכמי ישראל שהסכימו עם מציאות החכמה, אלא היו כאלה שהם בכבודם ובעצמם עסקו בחכמה זו ואף הקדישו לה שנים חשובות מחייהם.

כמדומה שהראשון מחכמי ישראל אחר חתימת התלמוד שמיוחס אליו אמונה בחכמת האלקימיה, הוא רבינו סעדיה גאון, וזאת כיוון שרבי משה בוטריל בתחילת פירושו הקבלי ל'ספר יצירה' (שנדפס לראשונה במנטובה בשנת שכ"ב) מציין שהגאון חיבר ספר בענינים אלו ויקרא שמו בישראל 'אבן הפילוסופים' על שם אותו מושג מרכזי באלקימיה, והוא מעתיק קטע שלם מספר זה.

אלא שכמעט ברור לחלוטין ששקר ענה בנו ר"מ בוטריל ומעולם לא חיבר רבינו סעדיה גאון את ספר זה, אם בכלל הוא קיים. ויתכן עוד יותר, שאפילו לא היה ספר שכזה מעולם והקטע שהעתיק קלוטה מרוח הדמיון שהיתה מקשקשת בו.

כידוע, ר"מ בוטריל היה מהלך בגדולות ובנפלאות ממנו, עד כי סבור היה כי הוא מלך המשיח. וזה דרכו כסל' למו בכל חיבוריו לצטט מתוך חיבורים וכתבים שלא היו ולא נבראו. על בעיה קשה זו כבר האריכו החוקרים, כך שמקור זה לספרו של הגאון הוא משענת קנה רצוץ ותו לא.

כל הנכנס באותו המעש

בשלהי תקופת הגאונים אנו שומעים שרבינו שמריה מארץ מצרים - הלא הוא אחד מארבעת השבויים המפורסמים שהקימו עולה של תורה (כמסופר בארוכה בספר 'סדר הקבלה' להראב"ד השלישי), קובע על חכמת האלקימא כי "כל הנכנס באותו המעש מאבד עצמו בידים".

את הדברים אנו קוראים בתשובה מבית דינו שנתגלתה לאחרונה בגנזי אוניברסיטא בקעמברידזש (ונתפרסמה על ידי ש' אסף בספר 'תשובות הגאונים' ירושלים תש"ב, סימן כ"ט) כתשובה לשאלה מעניינת ומוזרה ביותר.

להנאת הקוראים נעתיק כאן את הסיפור שהיא נשוא השאלה, כשהיא מתובלת במטבעות לשון עסיסיים ובמונחים נחמדים הלקוחים מהווי אותם הימים.

בעיר קירואן חיו שני אחים, אברהם וצ'ביאן. בלכת צ'ביאן לארץ מצרים לרגל עסקיו, נתן לו אברהם צרור מרג'אן (= מרגליות; אלמוגים) בשווי של חמש מאות דינרים, כדי שימכרנו במצרים. מלבד זה גם נתן אברהם לצ'ביאן שכר טרחה וממון בשביל כל הוצאות הדרך. טיב, בנו של אברהם הצטרף למסעו של צ'ביאן על מנת לחזור לקירואן עם הסחורה שיקנה ^{אוצר החכמה} צ'ביאן במצרים.

בניגוד לכלל המפורסם כי חזקה על השליח שהוא עושה שליחותו, פנה צ'ביאן אל ההבל ויתעה להתעסק 'בדבר שהוא למלכים' - במלאכת האלקימא "אשר כל הנכנס באותו המעש מאבד עצמו בידים". לא זו בלבד שצ'ביאן עצמו בחר להסתבך בזה אלא שהוא גם ביקש לו שותפים לדבר עבירה, והוא התעסק במלאכה זו יחד עם נכרי אחד שהיה "מעורב עם המלכות".

אותו נכרי עשה עצמו כאילו מלאכת האלקימא מצליחה בידו, ואגשים רבים הפקידו בידו את ממונם למען יתעסק בזה להרבות שבה על הקרן. כמוכן שכל אותה ההצלחה לא היתה אלא אחיזת עינים ומעשי תעתועים, ולכן בראות הנכרי כי החבל מתהדק סביב צווארו והמלכות עתידה להמיתו על דברי השקר וההונאה, ברח ולא יודע היכן מקומו.

עם בריחת אותו נכרי גונבה השמועה לאוזני המלכות "כי צ'ביאן היהודי הוא שהבריתו למערב כדי שיעשה לו מעשה זה שמה ויהנו שניהם". לא התמהמה צ'ביאן ואף הוא הסתתר "ויבוקש צ'ביאן ויתחבא ולא נמצא". חמת המלכות בערה בהם והם תפסו כבן ערובה את טיב בנו של אברהם בתביעה נחרצת כי יסגיר את צ'ביאן לידיהם. ומשלא עלתה זאת בידו של טיב, היכו אותו נוגשי המלכות בשוטים ובעקרבים וימות.

בתכביו הרבים הצליח צ'ביאן בסופו של דבר להימלט מעונש המלכות ואף להציל את כל ממונו וממון אחיו. אלא שלמרבה תדהמת אחיו הוא התכחש לחובתו להחזיר את ממונו של אחיו "והוציאן בצרכיו הכל בתאוותו וחפצו ולא שיגר לי ממוני אף פרוטה". **במר** עליו נפשו על אחיו שעשה עצמו כאילו אינו מכיר, פנה אברהם ותבע את אחיו צ'ביאן לפני בית דינו של רבינו שמריה - כשהעתק כתב התביעה נשתמר עד לימינו.

אין אנחנו יודעים את השתלשלות הדברים הלאה, שכן כתב היד שבו מופיע התיעוד לאותו דיון נקטע באמצעו. אולם זאת אנחנו למדים, שלרבינו שמריה ובית דינו היתה דעה שלילית בהחלט על חכמת האלקימאי כי "כל הנכנס באותו המעש מאבד עצמו בידים"²⁰.

הכוזרי: חרפתם של האלקימאים

זהו המקור הקדום ביותר מלאחר חתימת התלמוד המתייחס לחכמת האלקימאי, ועינינו הרואות את היחס השלילי אליה. שליליות זו נמשכה גם בתקופת רבותינו הראשונים וכדלהלן.

הבולט מבין המכחישים את אמיתות האלקימאי הוא רבינו יהודה הלוי מגדולי חכמי תור הזהב בספרד (נולד בשנת ד"א תת"ל). בספרו הנודע 'הכוזרי' הוא מאריך לבטל את סברת הטועים שיש ביכולתם ליצור דבר מה בעולם, כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' והוא לבדו ואין בלתו בורא ומחדש בטובו את כל מעשה בראשית.

מתוך זה הוא דוחה וכל וכל את חכמת האלקימאי, וכלשונו: "וכבר ראינו חרפת כל מי שהשתדל בדבר מהדרכים האלה מבעלי חכמי"א" (הכוזרי מאמר ג אות כג); "וכמו זה טעו בעלי חכמי"א... הקמיים חשבו שישערו האש הטבעית במשקליהם עד שיהיה להם מה שירצו, ותהפך להם העצמים, כאשר תעשה אש החום הטבעי בחיים אשר יהפך המזון לדם ובשר ועצם ושאר האיברים, וטורחים למצוא כאש הזאת. והתעו אותם נסיונות שמצאו אותם במקרה..." (שם אות נג).

מפרש הכוזרי, רבי יהודה מוסקאטו בחיבורו 'קול יהודה' מסביר: "אשר חזו משאות שוא ומדוחים, כי הנה חשבו בעלי האלקימאה שתשלם להם השערת חום האש בפלם ומאזני משפט עד יהפך להם מין מתכת לשאינו מינו, ותחת הנחושת יביאו זהב כמו שיוכל החום הטבעי להפוך המזון לדם ובשר", ועוד האריך בזה בהסבר הטעות.

ובך היא דעתם של עוד מהראשונים

גם תלמידו של רבינו הרמ"ה הלא הוא רבינו יהודה בן שלמה הכהן אבן מתקה מגדולי חכמי פוליסולה (נולד בשנת ד"א תתקע"ה), תוקף את החכמה בספרו האנציקלופדיא 'מדרש החכמה'. חוקרי דברי הימים העתיקו מספר זה שעודנו בכתב יד, כי רבינו כינה את האלקימאי בתואר הלא מחמיא "דברי הבאי" ועל העוסקים במלאכה זו הוא קרא את הפסוק (משלי כט ג): "ורועה זונות יאבד הון".

וכן מצאנו לרבינו שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, (נולד בשנת ה"א קכ"א) הכותב בספרו 'מגן אבות' (ליורנו תקמ"ה, ח"ב דף י א): "ומכאן יצא הטעות במלאכת האלקימייא... וחשבו כי כן יוכלו לשנות ברפואת שאר מתכות לכסף וזהב, והרבה השתכשו בזה וכילו ימיהם, כי מבע התשוקה לקבץ יביא האדם להתפעלות בזה ולא נמצא בעולם מי שהצליח בזה... וזהו מטעות בני האלקימייא...".

גם בן דורו רבינו יוסף אלכו (נולד בשנת ה"א ק"מ) כותב בספר 'העיקרים' (מאמר ראשון פ"ח) על אחיזת העינים שיש במלאכת האלקימאי, שהגם שבהשקפה ראשונה נראה הזיוף כאמיתי הרי שבסופו של דבר תתגלה התרמית:

"כי הכסף המזויף הנעשה במלאכת האלקימאי יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו, אבל אם יותך שנית תגלה רעתו, ויש שיסבול ב' התכות, ויש שיסבול ג' או ד' או ה' ובסוף תגלה רעתו, ויש שלא תגלה רעתו כשיותך בכור, ואם יותך במעבה האדמה תגלה רעתו. והכסף הצרוף במעבה האדמה המזוקק פעמים הרבה, הוא נקי מכל זיוף וסיג וחלילה, שאי אפשר שישתנה אחר כן ואפילו יותך פעמים הרבה".

ובזה הוא מטעים לפרש כמין חומר את מאמר המשורר (תהלים יב ז): "אמרות ה' אמרות מהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים" שדברי תורה אינם כאותו כסף המזויף שברבות הימים מתגלית רעתו, אלא הם ככסף הנקי והצרוף שאין בו כל סיג ופגם **הצד** השווה בכל אלה שהם מגדירים כטעות מוחלטת וכדברי הבאי את המיאוריע האלקימאי הסובר כי ניתן ליצר זהב וכסף. למעמם, כל הדיבורים סביב חכמה זו באים מתאוות הממון המפתה את האדם לשנות באשליות שכאלו, אך האמת היא כי לא נמצא בעולם מי שהצליח בזה.

הדיון ברעתו של האבן עזרא

שנויה במחלוקת היא רעתו של רבינו אברהם אבן עזרא, כשמפיסקא קצרה בתוך פירושו על התורה ניתן לדייק לכאן ולכאן. על טיבו של השם: "מהיטבאל פת מפרד פת מי זקב" (בראשית לו לט) מביא רבינו האבן עזרא שלושה אפשרויות הסבר:

הפירוש הראשון: "מי זהב - בן שמו"; פירוש שני: "והגאון אמר צורף זהב"; והפירוש השלישי: "ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחושת - ואלה דברי רוח".

הפירוש השלישי מתייחס ללא ספק לחכמי האלקימאי, שכן גם ממקורות אחרים אנו יודעים שפרשני האלקימאי שחיפשו ללא הרף רמזים לחכמתם בתוך התנ"ך ראו ב'מהיטבאל' את האדם שעסק באלקימאי, ואף שמו בא לו מכך: "מהיטבאל" מלשון "מטבולזם" - חילוף חומרים. וכך גם "מי זהב" - רמז לידעתו בהכנת משקה הזהב.

הזויכות כאן הוא על מה נתכוון ראב"ע כשהוא דחה את הפירוש בביטוי החרף: "ואלה דברי רוח". האם הוא שלל לחלוטין את הרעיון האלקימאי כאילו ניתן להפיק זהב מנחושת. או שמא הוא הסכים עם עצם הרעיון האלקימאי, אלא שההסתיינות לדעתו היא רק כי לא ניתן לומר זאת כהסבר וכפירוש השם 'מי זהב'.

כדמות ראיה לכך שראב"ע הסכים עם החכמה האלקימאי, ניתן להביא מפירושו על הפסוק (שמות לב כ): "וַיַּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיַּמְחֶן עַד אֲשֶׁר

דק" - "יש אומרים כי 'וישרוף' כמו 'ויתך באש'. ואין צורך, כי יש דבר שיושם באש עם הזהב, ומיד ישרף ויהיה שחור, ולעולם לא ישוב זהב, וזה דבר מנוסה ואמת הוא". קיומו של חומר מסוים ההופך את הזהב להיות עפר, הוא מיסודות חכמת האלקימיה, שכן אם הדבר יתכן מכיוון זה שהזהב נהיה לעפר, כך הוא גם יתכן מהכיוון השני שהעפר יהיה לזהב. ומסתבר לומר שלפיכך היה צריך ראב"ע להדגיש כי 'זה דבר מנוסה ואמת הוא' כדי להוציא מליבם של המתנגדים לאפשרות קיום חומר שכזה.

היעב"ץ בספרו 'שאלת יעב"ץ' (שם), למשל, סבור כי ראב"ע הסכים עם חכמת האלקימיה, וכלשונו: "גם הראב"ע נראה כמניח אמיתתה בסוף פרשת וישלח ופרשת כי תשא".

יצוין כי אם אכן זו ראייה שראב"ע הסכים עם דעתם של חכמי האלקימיה, הרי שבחדא מחתא נכלול כאן גם אותם מרבתינו הראשונים בהרמב"ן והחזקוני שהסכימו עם דברי ראב"ע, שנמצא שגם הם מסכימים עם חכמת האלקימיה.

מעניין להסמך לכאן את מה שכתב בעל 'מחוקקי יהודה' (על הראב"ע, קרני אור שם) בשם ספר 'נתיבת השלום': "וכן עמדו בעלי החימיה הדור האחרון על הנסיון הזה, ואמרו שכשתערב מלח טרמרי עם גפרית תוכל לפרד את הזהב באש עד אשר דק כעפר".

המשותף והמקביל עם בעל הביטחון

מקור נוסף שאף עליו כותב היעב"ץ (שם) כי נראה שהוא מסכים עם האלקימיה, הוא כפי הנראה ההתייחסות המפורסמת ביותר לחכמה זו - דבריו הנודעים של רבינו בחיי אבן פקודה, (מגדולי ישראל בספרד בסביבות שנת ד"א תת"כ) אשר בספרו הנודע 'חובות הלבבות' (בפתיחה לשער הביטחון) הוא מקביל בין האמונה בריבון העולמים לבין אמונת האלקימיה במלאכתו, תוך כדי ציון עשרה נקודות שבהם גדול כוחו של המאמין בה' יותר מאמונת האלקימיה.

פותר רבינו בחיי ואומר את המכנה המשותף בין שתי האמונות: "שהבוטח באלוקים יביאחו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה, ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחבו לבו ומעוט דאגתו לעניני עולמו לבעל האלקימיה, והוא היודע להפך הכסף לזהב והנחושת והבדיל לכסף על ידי חכמה ומעשה".

אלא שתיכף ומיד מציין רבינו בחיי כי "אם הוא חזק בביטחונו באלוקים, יש לו עליו יתרון בעשרה דברים":

(א) האלקימאי זקוק לחומרים ולכלי מלאכה יחודיים שאינם נמצאים בכל מקום, ואין בידו להשיגם תמיד; ואילו הבוטח בה' מובטח לו מזונו בכל מקרה.

(ב) האלקימאי טורח במלאכתו הרבה, ופעמים שהוא בסכנת נפשות "שימיתוהו ריחם ועשנם עם התמדת העבודה ואורך היגיעה בהם לילה ויומם"; ואילו

הבוטח בה' מתפרנס במנוחה והשקט.

- (ג) האלקימאי מסתיר את סודות המקצוע; ואילו הבוטח בה' אדרבה מתפאר בזה.
- (ד) האלקימאי חושש שמא לא יהיה באפשרותו להמשיך לעסוק במלאכה, ומפחד שמא יקומו עליו שונאים וגזלנים; ואילו הבוטח בה' יודע כי לעולם חסדו.
- (ה) האלקימאי מלא ביראה ופחד מהשלטונות ^{המלכות} ומהמלשינים; ואילו הבוטח בה' אדרבה כולם מפחדים ממנו ועושים את רצונו.
- (ו) האלקימאי אינו יכול ליהנות בחייו כי חסר הגנה הוא מכל המחלות והסבל שבעולם; ואילו הבוטח בה' בטוח שלא תבוא עליו צרה על לא עוול בכפו.
- (ז) האלקימאי אינו בטוח שהוא יוכל לרכוש מזון בכספו וזהבו; ואילו הבוטח בה' לא יחסר לו מאומה.
- (ח) האלקימאי נודד ממקום למקום כדי שלא יתגלו מעשיו וסודותיו; ואילו הבוטח בה' יושב שאנן במקומו במנוחת הנפש.
- (ט) האלקימאי נהנה ממלאכתו רק בעולם הזה; והבוטח בה' יגן עליו בטחונו גם לעולם הבא.
- (י) האלקימאי נתון בסכנת מוות אם תתגלה תרמיתו, ואילו הבוטח בה' זוכה לחיים ברכה וכבוד.
- ובאמור, היעב"ץ כותב על דברי רבינו בחיי: "אפס ב'חובות הלכבות' מזכיר גבורת האלקימאה בראש שער הכטחון, משמע שהיה מאמת מציאותה".
- אולם יש שפקפקו בכך וסברו שאין הדבר מוכרח שרבינו בחיי אכן סבר שיש אמת בכך, ויש לעיין בזה גם מכך שיתכן שרבינו בחיי כתב זאת לפי טעותם של האלקימאים המאמינים בזה, שעדיין יש להם את עשרה חסרונות אלו.

וקצת החכמים מאמינים בתחבולה

רבינו גרשון ב"ר שלמה (חתנו של רבינו הרמב"ן ואבי הרלב"ג - 'שם הגדולים' בערכו) כותב בספרו 'שער השמים' (מאמר ב פרק ב):

"הבדיל הוא קרוב בטבעו לכסף... ויש אומרים מן החכמים כי בתחבולה נודעת יחזור לכסף כי הוא קרוב לטבעו... כמו שאומרים על כסף שהוא קרוב לטבע הזהב ובמלאכת מחשבת מחזירים אותו לזהב, והמלאכה קוראים אותה אלקימיני"א, ואריסטוטלס יכחיש זה ואומר כי מן הנמנע שישוב מין אחד אל מין אחר... וקצת החכמים מאמינים בתחבולה הזאת ואומרים כי אין זה השבת מין למין אך הכסף לזמן מרובה כשיתבשל בחום הארץ ישוב זהב, ובעלי התחבולה הזאת יעשו הבישול ההוא בזמן מועט בתחבולה הזאת".

סבורני כי לא ניתן לקבוע בבירור מהי דעתו של רבינו גרשון, שכן הוא רק מביא את דעתם של החכמים לכאן ולכאן, ואילו את דעתו כלפיהם הוא אינו כותב.

ומשבח אני הממציאים

אולם ברור ופשוט שקיימים חכמים רבים שהכירו בחכמה זו כאמיתית ונכונה, ומלבד כל אלה שכבר הזכרנו לעיל, נציין מקורות נוספים לדעה זו.

רבינו שם טוב אבן פלקירה (נולד בשנת ד"א תתקפ"ה) כותב בספרו 'ראשית חכמה' (בערלין תרס"ב עמוד 53): "החכמה הנקראת אלקימיה, והכוונה בה שלילת העצמים המחצניים סגולותיהם ולשום אותם סגולות לזולתם ולשום לקצתם סגולות קצתם כדי שתגיע לעשות הוזהב והכסף מזולתם מהגופים".

היש"ר מקנדיאה - רבי יוסף שלמה הרופא דילמדיגו, בספרו מצרף לחכמה (במהדורת ווארשא שלפני הוא בדף כה א): "ומשבח אני הממציאים איזו מלאכה לתועלת הרבים, ועסקי בעלי מהפכת המתכות חכמי פלוספי האלקימיה המראים לעין אמתות התפלספותם".

וכנאה דורש אף היה נאה מקיים ובסוף ספרו 'אלים' מספר היש"ר מקנדיאה על ספר מיוחד שהוא חיבר העוסק בחכמת האלקימיה ואשר יקבנו בשם 'מגלה עמוקות' אשר בו "דברתי במלאכת האלקומיה ובסודות הטבע". ספר זה עדיין לא נדפס, ויש הסוברים כי כתב היד של הספר נמצא באוצר הספרים שבעיר בערלין.

מה נעשה ביום שידובר לנו

אלא שלמרבה הפלא זוכה חכמת האלקימיה להתייחסויות כמעט מפורשות בספרי חז"ל! מה שלכאורה אמור להביא אותנו למסקנה המתבקשת כי ודאי תיאוריע שבחכמת האלקימיה היא אמת ויציב, ואין ספק בכך שקיימת מציאות שכזאת שבה עושים זהב מחומרים אחרים.

כל מה שישנם מרבתינו ששללו את חכמת האלקימיה אינה נאמרת אלא על האלקימאים שהם הכירו שכל עיסוקם היה בשקר וזיוף, או כלפי תיאוריות מסוימות שהם אינם נכונות, אולם עצם הדבר וודאי שהוא אמת.

ההתייחסות הבולטת ביותר לאלקימיה מיוחסת לתלמוד הירושלמי. כדי להתחקות אחר מקור הדברים, נניח לרגע מהדיון שעסקנו עכשיו סביב האלקימיה ונצא למסע אל ארץ תוניסיה שם פעל רבי אליעזר אשכנזי שעל ידו התגלגלה הזכות להוציא תעלומה לאור עולם.

לדמותו של סופר לא ידוע

דומה שתולדות עם ישראל כמעט ואינה מכירה במאורע שכזאת: יליד ארץ פולין שחי ופעל באופן תוסס במדינת תוניסיה בצפון - אפריקה. המהות השונה כל כך, והתרבות הזרה והאחרת, כמעט ואינם מאפשרים לאדם שנתחזק ונתגדל בימי נעוריו בסגנון מזרח - איירופא, להישמע בתוך אורח חיים שונה לחלוטין המקובל בארצות אפריקה.

נשרטט כאן קוים קצרים לדמותו של הכותב תולדות הלא ידוע: רבי אליעזר אשכנזי, יליד פולין, תושב תונים, ואשר במסעותיו לתור אחר ספרים וכתבי ידות ביקר בארצות רבות; שהצליח לעשות זאת, ועד כדי כך שהסתגלותו להליכות החיים השונים בכל קצוות תבל היא מהדברים הבולטים שבאישיותו.

בפתח חיבורו של הגאון רבי אברהם באקראט מגולי ספרד על פירוש רש"י על התורה, אשר ר"א אשכנזי הוציאו לאור עולם מתוך כתב יד עתיק שהיה ברשותו, אנו קוראים את "התנצלות המביא 'ספר הזכרון' הזה לבית הדפוס" ומתוך הדברים אנו למדים קמעא על נפשו הסוערת של המהדיר.

בישנת תקע"ח נולד ר"א אשכנזי כבן זקונים להוריו. מיום עמדו על דעתו חפץ היה לעסוק בתורה ולחבר חיבורים מועילים למען הקים לו שם ושארית בארצות החיים. ואם כי ביקש לישב בשלוה, קפצו עליו רוגזם של פגעי הזמן אשר לא אפשרו לישב על התורה ועל העבודה, והוא מבכה זאת בלשונו הצוירית:

"ואנכי הצעיר לבית אבי מאז עמדתי על דעתי להיות בוחר בטוב רצתה נפשי לעשות לי שארית לעם נברא אבל ילדי זמני קמפו ענבי מדעי בעוד לא הבשילו אשכולותיהם, כי גרשוני בהיותי בן שבע עשרה שנה מהסתפח באוהלי התורה, והוציאוני החוצה מממלכה לממלכה על המחיה והכלכלה".

בחר איפוא ר"א אשכנזי לעסוק במסחר ספרים וכתבי ידות, כשאת מגוריו הוא קובע בתונים שבאפריקא, הרחק מעיירת מולדתו. למרות גילו הצעיר, כבן שבע עשרה שנה, החל לנדוד מארץ לארץ כדי להשיג ספרים עתיקים ונדירים וכתבי ידות של גדולי הדורות, והרפתקאות הרבה נקשרו לראשו במהלך מסעותיו הארוכות.

מתיאוריו אנו למדים כי הוא השיג את נפשו בכפו בנדודיו אלו, בים וביבשה, במדברותיה הלוחמים של אפריקא ובערבותיה הקפואים של רוסיא ואוקראינא. "לא היה מרחק אשר שגב ממני, חורב אפריקא לא מנעני, קרח אשכנז לא הבעיתני, ירדתי אניות עברתי ציות, וכהולך במחול עברתי הררי טרף בין אוהלי מרצחי אדם".

רק בכוחה של השתוקקות שהדריכה את צעדיו הוא התגבר על כל המון המכשולים שעמדו בדרכו: "ואימת מות לא נפלה עלי, כי רוחי לבשה עוז בתקוותי למצוא שם חדשות ונצורות ולהראותם גלוי לכל עין קורא".

הוא מתאר את ארוחותיו הדלות שהיו 'לחם יבש טבול במי שיחור, בירכתי אניה' או 'לחם ותמרים ומי נאד על ערימת עפר במדבר' שהיו מתוקים לפיו יותר ממאכלי מלכים ושרים, בידעו כי במסעותיו אלו הרי הוא נבחר "להיות מועיל למין האנושי להיות מולך ומביא מעלה ומוריד ספרים מספרים שונים, חדשים גם ישנים, מאשכנז לספרד ומספרד לאשכנז" ורק בזכותו "חכמת אשכנז בחוצות ספרד תרונה, ותבונת ספרד ברחובות אשכנז תתן קולה".

חייזר האישיים לא האירו לו פנים, ולאחר שבע שנים הוא נאלץ לנרד לקהילת דושיבראלטער שאף סייעה בידו להוציא לאור עולם את 'ספר הזכרון' הנזכר לעיל, כך שלמרות כל התפוכות שעבר בחייו הוא לא זנח לרגע את כמיהתו לאות הכתובה.

תיאור מעניין וקצר אודותיו כותב גם שד"ל מפאדובה בהקדמתו לספר 'דיואן' של ריה"ל: "הכל יודעים את יקר תפארת גדולת ר' יהודה הלוי הספרדי בעל ספר הכוזרי, ובעל פיוטים נחמדים המפוזרים בכל המנהגים וגם במנהגי הקראים. אך יתר שידיו אשר לא באו במחזורים לא נעשו מהם העתקות רבות, וכמעט נשכחו ונאבדו, ובעל 'קורא הדורות' מזכיר בדבר חידוש שראה אותם בספר בתיבת יד. והנה בשנת תקצ"ח הגיד לי ר' אליעזר אשכנזי חי"ו (איש רוסיה, שהיה סובב בארצות לקנות ולמכור ספרים יקרים) כי ראה בעיר תונס ספר כ"י גדול מלא שירים מלאכת ר' יהודה הלוי. ומיד בקשתי ממנו שישתדל בשובו אל העיר החיה לקנותו בשבילי וכן עשה, ובלי ל' ניסן תקצ"ט הביא אליו הדיואן ונתתי מחירו כ"ב גולדען כסף...".

את עולמו הספרותי קנה ר"א אשכנזי עם הוצאת שני ספרי מאספיו ממיטב ההגיון והפיוט של ימי קדם. בספרים 'דברי חכמים' (מ"ץ תר"ט) ו'שעם זקנים' (פפא"מ תרס"ו) הוא מכנס לפונדק אחד מכל טוב עם הספר: מדרשים עתיקים ומאמרים מרבותינו הראשונים, צוואות ומוסרים, אגרות ומכתבים, שירים ופיוטים, וכיוצא באלו.

אחת הפנינים המבהיקות בספר 'דברי חכמים' הוא מכתב ארוך המכונה "שו"ת בדבר לימוד החכמות" והוא איגרת שנכתבה בעיר נאפולי בשנת ה"א ר"נ על ידי הגאון רבי יעקב בן רבי דוד פרוינצאלי אל הגאון רבי דוד בן רבי יהודה מסיריליאון, ובמאמר זה נעסוק בגילוי מפתיע ביותר המופיע באיגרת זו.

כך מפורש בירושלמי

כותבי קורות הדורות יודעים להצביע כי הספר הראשון שנדפס כשבתחילתו יש הסכמות מגדולי הדור הוא ספר 'האגור' (נאפולי קודם ר"נ). בראש המסכמים על ספר זה עומדים גדולי אותו הדור, רבי יהודה מסיר ליאון ורבי יעקב ב"ר דוד פרוינצאלי, אשר אין כאן המקום להאריך בתולדות חייהם, הלא המה כתובים על ספרי דברי הימים לחכמי איטליה.

המכתב שלפנינו כתבו רבי יעקב פרוינצאלי לבנו של עמיתו הנזכר, אשר אותו הוא מכנה "אחד מגדולי הדור הוא בן המורה נטע שעשועיו" הלא הוא רבי דוד מסיר ליאון, כתשובה אודות אשר נפשו היתה בשאלתו למען דעת מה דגלו חכמי ישראל בדבר החכמות החיצוניות: "האם הנה אהובות או מרוחקות בטבע אצל נכבדים רבותינו ע"ה חכמי המצוות".

לנידון דידן לא חשוב כל כך עצם הדיון המופיע שם בהרחבה יתירה כמו הגילוי המרעיש אותו הוא מביא בהקשר לקביעתו כי חכמי התלמוד היו בקיאים בחכמות הטבע האמיתיים:

"כמו שאמרו בירושלמי דשקלים בספ' בפסוק 'והחכמה תחיה את בעליה', אמר רבי אלעזר כגון עתורו דבי מרקועייה דהוו פקיעי בטבע קרושין דדהבייא ובקלופיתא דכספין מגו סבסגין עכ"ל.

וזה הלשון הנכבד פירש רבינו אשר בפירוש הירושלמי שלו: שזאת המשפחה של מרקועין היו חכמים בחכמה אלכמיא"ה והיו מקרישין מיצי עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב.

ועוד חכמה אחרת בידם שהיו יודעים לברור בקלות הסיגים מהכסף, וזאת החכמה ידועה ומפורסמת היום. אבל העשבים שהיו מקרישין מיצם ונעשה זהב לא רצו לגלות, עכ"ל הרב.

הלכך הדין הנמשך מכל האמור הוא זה כי חכמת הטבע אינה ידועה היום בסודותיה כלל, כי זאת שקורין היום בני אדם חכמת הטבע היא חכמה בדויה... אבל החכמה הנעלמת היום היא היתה המשובחת לחכמינו ז"ל מפני שזאת היתה מחיה בעליה בכבוד גדול, כי באמצעות החכמה ההיא יבוא האדם לידי עושר גדול בבלתי זמן, וכאשר יתעשר האדם יגיע למעלת החכמה".

עושרם של משפחת מרקועין

החידוש כאן הוא מרעיש בכל קנה מידה: בימי רבי אלעזר היתה משפחה עשירה מפורסמת - "משפחת מרקועין" אשר לרוב עושרם וממונם היו מכונים בתואר "עתורו דבי מרקועייה" - העשירים לבית מרקועין.

אם חשבתם שאת כספם הרב עשו משפחת מרקועין בזכות חריצותם הרבה במלאכתם או מחמת יגיעה ועמל במסחרם - טעות היא בידכם. משפחת מרקועין עשתה את ממונה הרב בדרך לא המקובל והרגיל: הם היו מקרישים מיצי עשבים ידועים ועושים מהם זהב טהור! לא פחות ולא יותר!

ואם כי מריהטת הדברים נראה שממיצי העשבים עצמם היו הם מפיקים את הזהב, הרי שמהדגשת הרא"ש שהם היו בקיאים בחכמת האלקימיה, ולאור כל המבואר במאמרינו על חכמה זו נראה יותר שהכוונה היא שבאמצעות אותם מיצי עשבים הם היו הופכים מתכות פשוטות לזהב. (אם כי יצוין שקיימת אפשרות, שגם המדע בן ימינו מכיר בה, להוציא זהב מתוך צמחים, ועל כך במאמרינו המוקדש לנושא זה 'זהב הצומת על העצים').

תופעה זו היא לדעת הירושלמי פירוש נאות לדברי הפסוק (קהלת ז יב): "כִּי בְּצֵל הַחֲכָמָה בְּצֵל הַכֶּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחֲכָמָה תַּחְיָה בְּעָלֶיהָ" - אין לך חכמה שביכולתה לחיות את בעליה שהיא גדולה מחכמה זו! וכמובן שלא לחיי דחק הדברים אמורים, אלא שחכמה זו פרנסה בכבוד גדול את בני כל המשפחה הסמוכים על שולחן אותם העשבים הנהפכים לזהב.

ואילולי לא אמר רבי אלעזר בירושלמי את הדברים הללו במפורש, ואילולי לא פירש זאת רבינו הרא"ש במילים אלו, לא היו מאמינים לסיפור זה הנראה כדמיוני ומצוין מן האצבע. אלא שחזקו עלינו דברי חז"ל ורבותינו הראשונים ששפת אמת היתה בניהם, שכך בדיוק בא העושר למשפחת מרקועין.

הירושלמי מציין שבני המשפחה העשירה היו גם בקיאים בחכמה נוספת שעל ידה הם היו מנקים בקלות את הכסף מכל הסיגים והלכלוכים שדבקו בו, אלא שעל זה כבר מציין הרא"ש שחכמה זו היא "ידועה ומפורסמת היום", אולם החכמה המיוחדת ליצור זהב הם לא הסכימו לגלות ואין אתנו יודע עד מה.

20/08/2018 14:04

בירושלמי לפנינו ליתא

נראה בבירור שלכותב האיגרת, רבי יעקב פרוכניצאלי, היה בטופס הירושלמי אשר לו פיסקא שכזאת במסכת שקלים. כמו כן גם היה לו את פירושו של רבינו אשר על הירושלמי, שהרי ממנו הוא מעתיק את פירוש הדברים.

אך מה נעשה ביום שידובר לנו שלפנינו לא נמצא ככל הדברים האלה בכל מרחבי הירושלמי, ובוודאי שלא במסכת שקלים. ואף בפירוש מסכת שקלים של הרא"ש אשר כבר זכינו לאורו, אין הדבר נמצא כלל ועיקר, לא מיניה ולא מקצתיה.

הראשון שניסה להתחקות אחר הדברים הוא רבי דוב בער ראטנער בספרו הנכבד 'אהבת ציון וירושלים' על מסכת שקלים (פ"ו ה"ד), הכותב: "ואעיר למה שכתב בשו"ת בדבר לימוד החכמות... ומי שיש בידו הכתב יד מפירוש הרא"ש הנ"ל על שקלים ראוי לעיין אם נמצא כתוב שם כהנ"ל".

אכן בזמנו פירוש הרא"ש למסכת שקלים לא היה בנמצא, כך שקריאתו היתה בקול קורא במדבר והיא לא זכתה לכל תגובה. אלא שברבות הימים זכה דורינו לגילוי של הכתב יד והוצאתו לאור עולם.

וגם ברא"ש זה אינו

בשנת תש"ג הוציא לאור בירושלים הרב נמ"פ זקש את 'מסכת שקלים עם פרישת הרא"ש' - על פי כתב יד הנמצא בוורשא.

במבוא המקיף שהקדים המהדיר לפירוש זה הוא כותב: "אין כל ספק שהפירוש הזה הוא לרבינו אשר בן רבי יחיאל ז"ל. כי מלמד מה שבסוף הפירוש כתוב: "וסליק לה מסכת שקלים מפרישת הרא"ש ז"ל" - יש לראות בעליל כי המחבר הוא רבינו הרא"ש ז"ל. כי פירוש הרא"ש לשקלים היה לפני הר"י בן חביב והר"ש שרליאו וקטעים ממנו הובאו בפירושיהם. וכולם, כמעט מילה במילה, ישנם בפירוש שלפנינו".

לצד קביעה וודאית זו מכיר המהדיר בחזות קשה מסוימת הקשורה לזיהוי: "אולם ישנם כמה ציטטים בשם הרא"ש שאינם בכתב יד זה ויש מהם שגם סותרים למה

שכתוב כאן. מזה יש להסיק אחת משתי אלה: או שחיבר את פירושו בשתי מהדורות כשם שעשו רבותינו המפרשים הקודמים הרמב"ם והר"ש, או שמלבד פירושו למשנת שקלים חיבר גם פירוש לירושלמי שקלים".

המהדיר מנסה ככל יכולתו לאסוף קטעים כאלה, כשביניהם בולט הקטע שאותו העתקנו לעיל אודות בני משפחת מרקועין (אותו הוא מעתיק ממקור אחר), אשר למרבה האכזבה הם אינם מופיעים בפירוש הרא"ש שלפנינו.

כיון שכן, עומדים בפני המעיין שלושה פתרונות: או שנאמר שפירוש זה אינו פירושו של הרא"ש, ולפיכך קטע זה אינו מופיע בו, או שנבחר אחד מתוך שני ההסברים שהציע המהדיר, או ששתי מהדורות יש כאן או שפירוש משנה לחד ופירוש ירושלמי לחד.

כך או כך, נאמנה עלינו עדותו של רבי יעקב פרובינצאלי המסירה לפי תומו את דברי הירושלמי והרא"ש אודות חכמתם של בני משפחת מרקועין להפוך עופרת לזהב. אולם כאמור הרא"ש מדגיש שבני המשפחה שמרו בסוד מוחלט את הנוסחה הסודית לעשיית הזהב.

כך הוא בזוהר הקדוש לפנינו

אם התלמוד הירושלמי הוא אכן מקור נאמן אלא שהוא נעלם מאתנו בספרי הירושלמי שלפנינו, הרי שהמקובל האלוקי רבי שמעון לביא (נולד בספרד קודם הגירוש, ונודע בפזמונו הקבלי 'בר יוחאי') כותב בספרו הקדוש 'כתם פז' (ח"ב, ליוורנו תקנ"ה. עמוד תמה) להראות בעליל שכך כבר מפורש בספר הזוהר הקדוש.

כך שנינו בספר הזוהר בפרשת ויחי (דף רמט ב): "ובאסתכלותא דשמשא ותוקפיה עפרא עביד ואסגי דהב" - "ובהסתכלות השמש וגבורתו עושה ומגדל את העפר לזהב" (פירוש הסולם שם).

ועל כך כותב בעל 'כתם פז' מסוד ה' ליריאוי, דברים נפלאים על חכמת האלקימא: "ולזהבין זה צריך אתה לדעת כי טבע מוצא הכסף והזהב יסודם ומחצבם אחד הוא, ואל תשת ליכך אל האומרים שהם ב' ענינים נבדלים זה מזה, לפי שהם רואים כי יש מחצב מוציא כסף ויש מחצב מוציא זהב, ואמרו כי יש הבדל ביניהם.

ואין הדבר כן, כי אין הבדל ביניהם רק הגוון בלבד. כי עיקר הזהב הוא הכסף בתחילה, ויש מחצבים לפי המקומות אשר שם יתהוה הכסף שהם נכחיים אל תוקף השמש, ומן גיצוצו החזק עליו יאדימוהו באריכות הימים וישוב זהב, כי יתרכה החום עליו וישתנה גווןו הלבן לגוון אדום... והמחצבים אשר לא יתחזק עליהם אור השמש ישארו לבנים. ויקראו בשמותם עלי אדמות כפי הבדל מקומם בתכלית הגוון האדום, זהב או כסף, אמנם צריך אתה לדעת כי ענינים ענין אחד ולא נשתנו רק לפי מקומם.

ולכן תמצא כי חכמי האלקימא החכמים מהם לא יתעסקו בשאר המתכות לעשות שום מלאכה מהם רק בכסף להאדימו, לפי ששני אלה המתכות הם קיימים בעצמם ומוצא אחד להם.

כמו שהגידו לנו אנשי אמת הבאים מאופיר שמצאו מחצב אחד, חציו זהב וחציו כסף, לפי שלא נתבשל כל צרכו בארץ בחום השמש, והם מוקקים אותו ומוציאים הוזהב לחוד והכסף לחוד. וכתבתי זה להודיעך חכמתם ע"ה שלא געלם מהם כל דבר!..."

המים מולידים זהב

אפשר לשער כי דברי הזוהר הקדוש, היו נהירים בפירושם האלקימאי גם למקובל הקדום שעל ידו נתגלה הזכות הכבירה להוציא לאור עולם את ספר הזוהר הקדוש הלא הוא המקובל האלוקי רבי משה די ליאון, אשר כך כתב בספרו 'שקל הקודש' (לונדון תרע"א. עמוד 120):

"הנחושת הוא אדום וזה מוליד טבע שניהם כי היודעים במלאכה על דרך טבעם מוליד הנחושת ועושים ממנו טבע זהב וכסף והוא באומנות השמש ברוח. ועל כל פנים כי ענין תולדת זהב וכסף ונחושת סיבתם בענין גדול אמיתי והוא סוד עמוק. ובהתחלף היסודות ונכללים זה בזה תמצא גם לפעמים המים מולידים זהב והאש כסף."

מהרח"ו - לעשות בזהב

תעלומה נוספת הקשורה עם המקובל האלוקי רבי חיים וויטאל נפתרת אף היא עם גילוי מדהים לפיו מוהרח"ו הקדיש למעלה משנתיים מחייו לעסוק בחכמת האלקימאי, ועד שהדבר נחרט על מצחו.

דבר פלא מספר מהרח"ו בספרו 'שער הגלגולים' (הקדמה לח): "בענין השגתי, שאל את נשמותי, ואמרה לו שאתענה ארבעים יום רצופים בשק ואפר, ואחר כך אתענה כח"ב תמיד, עד תשלום שתי שנים ומחצה, ואז אשיג השגה נמורה כמוהו ממש, בלתי שום תערובת דסמרא אחרא... וסיבת קצבת שתי שנים ומחצה הוא, כי ישבתי בבחורתי שתי שנים ומחצה, בלתי עסק בתורה, ומעשים שלי לא היו אז רצויים בתקנם, ולכן הייתי צריך תשובה שתי שנים ומחצה אחרים, כמספר הימים ההם ממש."

סתם מוהרח"ו ולא פירש את מייבם של אותם 'שתי שנים ומחצה' על מה ולמה לא עסק בהם בתורה, אולם התשובה לכך יוצאת ממקום אחר וכפי שהוא עצמו מספר על כך בספרו המתאר תולדות חייו הנדפס בשם 'שבחי רבי חיים ויטאל' (במהדורת לעמברג תר"ל שלפני הוא בעמוד 47):

"גם אמר לי שראה כתוב במצחי פסוק (שמות לא ד): "לחשוב מחשבות לעשות בזהב וכו' [ובכסף ובנחושת]" לרמוז על ענין שתי שנים ומחצה שביטלתי מן התורה ועסקתי בחכמת האלקימאי, ומסתבר שהא תליא ובא זה ולימד על זה שבאותם שנים מדובר.

גם הגאון רבי חיד"א בספרו 'מדבר קדמות' (מערכת ח אות ת"י) כותב: "ידעתי נאמנה בבירור גמור שרבינו מהרח"ו ז"ל היה בקי בחכמות... אלקימייא". ודברי החיד"א נתנו עדיהם ויצדקו כי הודאת בעל דין לפנינו.

כיום גם ידוע על חיבור מיוחד העוסק בחכמת האלקימיה שכתבו רבי חיים וויטאל אשר עדיין נותר בכתב יד ולא זכינו לאורו בשלימות (כתב היד נמצא באוסף מוסאיוף מס' 228, ועיין עליו מה שכתב יוסף אביב"י ב'אהל שם' ירושלים תשנ"ב עמוד 193-191, ויצוין כי קטעים ממנו כבר נדפסו, ואכמ"ל).

העשב 'מושקט' עושה זהב

וראו זה חדש אשר מצאתי כי רבי חיים וויטאל מגלה טפח מסודות החכמה על עשב המושקט כאחד החומרים שמסוגלים ליצור הזהב באלקימיה, ולכן נקרא שמו בשפה הערבית 'דהב' מלשון 'זהב'.

וכך כתב בספרו 'שער הגלגולים' (הקדמה לו): "ואלו הם קצת מיני עשבים שלמדתי ממורי ו"ל, אף על פי שלא באר לי פרטות הדברים אלא דרך כלל... עשב הנקרא 'מושקטיליא', ובערבי 'אכליל דהב', והורע שלו הוא כעין ג' או ד' מחטין צומחין בראשו, ארוכות שיעור חצי אצבע או יותר, וריחו כרית מור. סגולתה היא, לעשות בה אל כימיה של הזהב".

ומסתבר שלזה היתה כוונת הגאון רבי חיד"א הכותב בספרו מדבר קדמות (מערכת ע אות יג): "סגולת העשבים הוא דבר נפלא... ובכל עש"ב יהיה מותר, ויש עשב להחיות המת כאשר אמרו באגדה. ועד היום הערביים הולכי מדברות והאמריקאנים [=האמריקאים, האינדיאנים?] יש להם איזה סגולות בעשבים. ויש עשב שמהפך העופרת או הכסף לזהב, כאשר ידענו מפי סופרים מגידי אמת, ויש רמז קצת סגולות העשבים ששמע מהרח"ו מהאר"י, זכרם לברכה".

ואם כי לא פירש רבי חיד"א לאיזה עשב כוונתו, יבואו דברי מהרח"ו וישלימו שהכוונה היא על עשב המושקט, אשר בדרך כלל שהיה יש ביכולתה ליצר זהב.

וברוך היודע אם כנים הדברים

ואם בסודות המקצוע עסקין, הרי שמן הראוי לגלות סוד אלקימאי מוזר ששרד עד ימינו: מתכון ברור, ואפילו די פשוט, ליצור אבקת פלאים שביכולתה להפוך נחושת לזהב, לא פחות ולא יותר.

רבי אברהם שלום חי חמוי, מגדולי חכמי ארם צובא ומחבר ספרים שונים ומגוונים, כותב בספרו 'נפלאים מעשיך' (ליזורנו תרמ"א מערכת ז אות י) את הגילוי המרעיש הבא:

"ראה זה מה שמצאתי בכתובת יד כתוב לאמור: סגולה לעשות מנחושת זהב וברוך היודע אם כנים הדברים - וזו תוארה: תקח תשעה ביצים מתרגגולים, ותשימם בסיד ותכסם היטב בסיד, ותשים אותם תחת אשפה מכוסים, ויהיו שם שלושים ימים או יותר.

ואז קח ותפתח הביצים ותמצא בכל אחד תולע, ותחזיר הכל בקדירה אחרת, ותכסה הקדירה ויגדלו התולעים ויאכלו שאר דברים. ואחר כך אוכלים אחד לחבירו, עד שישאר אחד גדול. ואז תשרוף אותו בקדירה, באופן שתעמוד מרחוק מריחו הרע שהוא

כסם המוות, ונשאר ממנו אבק שריפה, ותקח מזה האבק למשמרת. וקח נחושת נקי ותתיכהו, ושים מעט מזה האבק בו אחר שניתך ויהיה לזהב".

מטעים רבי אש"ח חמוי כי כבר "כד הוינא מליא, נתתי אל ליבי לדעת חכמת הקיאמיא על מה אדניה הוטבעו, דהיינו על ידי עשבים הבדיל ועופרת נעשה זהב" והוא מזכיר מאותם הדברים שכבר העתקנו לעיל, מדברי מהרח"ו ומדברי הירושלמי והרא"ש (אותם הוא כפי הנראה ראה בספרו של ר"א אשכנזי), ואת דבריו הוא מסיים: "נמצא שיש עשב זה בעולם, וחכמי המבצע האמיתיים הגיעו לעשות מכסף חי כסף אמת".

הזכויות כאן אינם שמורות, והדרך ליצור זהב פתוחה בפני כל מי שנפשו חשקה לעשות בזהב, אם על ידי העשב מושקט, ואם על ידי המתכון של בעל 'נפלאים מעשיך', וכל הרוצה יבוא ויטול.

אלא שכולי עלמא מודי שעדיף מכל כי במהרה יקויים בנו חזון ישעיהו בן אמוץ (ס יז): "תחת הנחשת אביא זהב ותחת הפרזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים פרזל, ושמתי פקדתיך שלום ונגשיך צדקה".

אוצר החכמה

